

بحران اوکراین و چشم‌انداز همگرایی و واگرایی در اروپا (با تأکید بر رویکردهای رسانه‌ای)

سید محمدعلی تقوی^۱

چکیده

جنگ روسیه و اوکراین سیاست بین‌الملل و به‌ویژه مناسبات قدرت در اروپا را به‌شدت تحت تأثیر قرار داده است. روسیه بار دیگر یک تهدید جدی امنیتی برای اروپا قلمداد شده و کشورهای اروپایی در چارچوب ناتو و اتحادیه اروپا، اقدامات و راهبردهای دفاعی و امنیتی مشترکی را پی گرفته‌اند. اما به‌سرعت میان کشورهای اروپایی در زمینه چگونگی مواجهه با روسیه اختلافاتی نیز پدید آمد. پرسش این پژوهش آن است که تهاجم روسیه به اوکراین چه تأثیری بر فرایند همگرایی یا واگرایی در اروپا داشته است. برای پاسخگویی به این پرسش، از میان نظریه‌های همگرایی منطقه‌ای، رویکرد اقتصادی- کارکردی، که تعامل کارکردی و همکاری‌های سودمند میان کشورها را اساس همگرایی می‌داند به‌عنوان چارچوب نظری پژوهش انتخاب شده و روش پژوهش نیز تاریخی است که به تجزیه و تحلیل و استنباط از رویدادها و وقایع می‌پردازد. یافته‌های پژوهش نشان دهنده آن است که بحران اوکراین سبب تمایل بیشتر کشورهای عضو اتحادیه اروپا به همگرایی، آن هم در حوزه امنیت دفاعی شده و اتحادیه اروپا جدیت بیشتری برای پیگیری برنامه‌های امنیتی و دفاعی مشترک از خود نشان داده است. با این حال، تداوم جنگ روسیه با اوکراین ممکن است سبب برخی واگرایی‌ها در اتحادیه اروپا شود، چنان که در تنش میان اوکراین و همسایگانش در اروپای شرقی بر سر صدور غلات چنین وضعیتی رخ داد. پیشنهاد می‌شود رسانه‌های برون‌مرزی ضمن پرداختن به ابعاد مختلف بحران اوکراین، به دوگانگی‌های موجود در سیاست اتحادیه اروپا در قبال دو بحران جاری اوکراین و فلسطین تأکید کنند.

کلیدواژه‌ها: جنگ اوکراین، همگرایی امنیتی و دفاعی، اتحادیه اروپا، ناتو، روسیه.

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۰۲/۲۵ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۰۶/۰۶

۱. دانشیار علوم سیاسی، پژوهشکده فرهنگ و ارتباطات، دانشگاه علامه طباطبائی، تهران، ایران.

sma.taghavi@atu.ac.ir

DOI: 10.22034/IMRL.2024.427365.1216

مقدمه

حمله روسیه به اوکراین در ۲۴ فوریه ۲۰۲۲ (۵ اسفند ۱۴۰۰) جنگی را سبب شد که تا به امروز ادامه دارد. این جنگ تا کنون پیامدهای مهمی در عرصه سیاست بین‌الملل داشته است و نتیجه آن نیز چشم‌انداز مناسبات جهانی در آینده نزدیک را رقم خواهد زد. بیشترین تأثیر این جنگ بر معادلات قدرت در اروپا بوده است. با وقوع این حمله، روسیه که تا آن زمان می‌کوشید خود را به‌عنوان یک شریک صلح، امنیت و پیشرفت اقتصادی در اروپا نشان دهد، به صورت یک تهدید جدی امنیتی برای اروپا مطرح شد. در مواجهه با این تهدید، کشورهای اروپایی به صورت دسته‌جمعی، هم در قالب ناتو و هم در چارچوب اتحادیه اروپا، به تمهیدات دفاعی و امنیتی مشترک مبادرت ورزیدند. با این حال، از همان ابتدا اختلافاتی میان برخی کشورهای اروپایی در این زمینه بروز یافت. برای نمونه بر سر خرید یا تحریم گاز و نفت صادراتی روسیه دیدگاه‌های متفاوتی وجود داشت و آلمان با اکرهه به جمع تحریم‌کنندگان پیوست. از اواخر تابستان ۲۰۲۳ نیز اختلاف نظرهای شدیدی میان اوکراین و همسایگان غربی آن در اروپا، یعنی لهستان، اسلواکی و مجارستان بر سر صدور غلات اوکراین از خاک آن‌ها، بروز کرده و مناقشاتی را درون اتحادیه اروپا و نیز ناتو سبب شده است. این پژوهش به صورت مشخص تأثیر بحران اوکراین بر همبستگی کشورهای اروپایی را بررسی می‌کند. پرسش پژوهش آن است که تهاجم روسیه به اوکراین چه تأثیری بر فرایند همگرایی یا واگرایی در اروپا داشته است. مسئله آن است که آیا حمله روسیه به اوکراین به‌عنوان منجی همگرایی اروپایی عمل خواهد کرد و اتحادیه اروپا را که پس از برگزیت دستخوش ضعف شده و ناتو را که از دوران ترامپ با کم‌توجهی آمریکا مواجه شده بود احیاء خواهد کرد یا آن که گام دیگری برای تضعیف هر دوی این نهادها خواهد بود.

روش گردآوری داده‌ها در این پژوهش، کتابخانه‌ای و اسنادی است که با رجوع به آثار منتشر شده، شامل کتاب‌ها، مقالات و نیز سایت‌های مراکز پژوهشی و دانشگاهی، اعم از فارسی و انگلیسی، انجام می‌گیرد. برای تجزیه و تحلیل داده‌های گردآوری شده از روش تاریخی استفاده می‌شود که به تجزیه و تحلیل و استنباط از رویدادها و وقایع می‌پردازد. روش پژوهش تاریخی عبارت است از: «بازسازی روشمند و عینی گذشته، که از طریق گردآوری، ارزیابی، تعیین صحت و سقم و ترکیب حوادث به منظور اثبات وقایع و تحصیل نتیجه‌ای قابل دفاع صورت می‌گیرد و غالباً مبتنی بر فرضیه‌ای معین است» (ایمان، ۱۳۹۱: ۱۳۵). از این روش برای کشف فرایندهای علی تاریخی استفاده می‌شود (بشیریه، ۱۳۸۴: ۸۱-۸۲).

در این پژوهش ابتدا چارچوب نظری و پیشینه پژوهش بیان خواهد شد. سپس مختصری در مورد پیشینه منازعه گفته خواهد شد. در قسمت بعد، عملکرد اتحادیه اروپا در مواجهه با بحران اوکراین در پنج قسمت بررسی می‌شود: کمک‌های اعطایی به اوکراین، بسته‌های تحریمی علیه روسیه، اقدامات مشترک در حوزه امنیت دفاعی، نامزدی اوکراین برای عضویت در اتحادیه، و بروز تنش میان اوکراین و همسایگانش در اتحادیه.

پیشینه پژوهش

چند نمونه از پژوهش‌های انجام شده در موضوع مقاله در جدول زیر آورده شده است.

جدول ۱. پیشینه پژوهش

ردیف	عنوان	نویسندگان و سال	محور اصلی
۱	بحران اوکراین و اولویت‌یابی حوزه دفاع و امنیت در اروپا	مصطفی جوکار / ۱۴۰۱	بررسی تاثیر جنگ اوکراین بر رویکرد امنیتی اتحادیه اروپا
۲	راهبرد قدرت هوشمند سیاست خارجی اتحادیه اروپا مقابل روسیه	محمدی و عسگریان / ۱۴۰۱	مطالعه تاثیر جنگ اوکراین بر سیاست خارجی اتحادیه اروپا
۳	علل جنگ روسیه و اوکراین (۲۰۲۲) و پیامدهای بین‌المللی آن	بهرامی نصر / ۱۴۰۲	ریشه‌یابی جنگ روسیه و اوکراین و بررسی عواقب آن در عرصه جهانی
۴	نتایج جنگ روسیه و اوکراین در شکل‌گیری نظم نوین جهانی	کالانتری و محمدی منفرد / ۱۴۰۲	بررسی پیامدهای جنگ روسیه و اوکراین در آینده نظام بین‌المللی
۵	بحران اوکراین در پرتو هژمونی گرایی لیبرال آمریکا	وطنی و استوار / ۱۴۰۲	کنکاش در باره چگونگی واکنش واشنگتن به حمله روسیه به اوکراین و به چالش کشیده شدن هژمونی آمریکا
۶	واکاوی جنگ روسیه و اوکراین از منظر امنیت هستی‌شناختی	نوروزی، هلالات و مقومی / ۱۴۰۱	بررسی تهدیدات امنیتی نسبت به موجودیت طرف‌های درگیر در بحران روسیه و اوکراین
۷	جنگ اوکراین و تاثیر سیاست‌های ناتو بر آن	مددی / ۱۴۰۱	مطالعه پیامد سیاست‌های ناتو بر آغاز و چگونگی ادامه جنگ روسیه و اوکراین
۸	بحران اوکراین و تاثیر تحریم‌ها بر کشمکش روسیه و غرب	بهمن / ۱۴۰۱	بررسی چگونگی تاثیر بحران‌های وضع شده علیه روسیه پس از بحران اوکراین بر روابط غرب و روسیه

بررسی پیشینه پژوهش نشان می‌دهد که موضوع جنگ روسیه و اوکراین یکی از مهم‌ترین موضوعات مورد پژوهش در ادبیات علوم سیاسی و روابط بین‌الملل و سایر رشته‌های علوم اجتماعی از فوریه ۲۰۲۲ تا کنون بوده است و محققان ایرانی نیز توجه بسیاری به آن مبذول داشته و از جوانب مختلف آن را مورد بررسی قرار داده‌اند. آنچه پژوهش جاری به آن می‌پردازد به‌طور مشخص تأثیر جنگ مزبور بر روند همگرایی و واگرایی در اروپا و به‌ویژه در قالب اتحادیه اروپاست که تحقیقی درباره آن به زبان فارسی انجام نشده است و پژوهش‌های انجام شده به زبان انگلیسی هم همچنان در حال شکل‌گیری هستند.

چارچوب نظری

چارچوب‌های نظری مختلفی را می‌توان برای پژوهشی که با همگرایی مرتبط است مورد استفاده قرار داد. برخی از این نظریات جنبه تبیینی داشته و برخی در کنار جنبه تبیینی، وجه تجویزی نیز دارند. در میان نظریات برخوردار از هر دو جنبه تبیینی و تجویزی، سه رویکرد قابل مشاهده است. یکی از این رویکردها، سیاسی- نهادی است که طبق آن همگرایی از طریق اراده سیاسی طرف‌های ذی‌نفع انجام می‌شود، بدین ترتیب که دولت‌ها با ایجاد نهادهای فراملی موجب همگرایی می‌شوند و خود صلاحیت خویش را محدود می‌کنند. رویکرد دوم کارکردگرایی^۱ است که یکی از مهم‌ترین نظریه‌پردازان آن دیوید میترانی است و همکاری‌های سودمند میان کشورها را اساس همگرایی می‌داند. این همکاری‌ها به ایجاد نهادهای جدید فراملی برای رفع نیازهای کارکردی منجر می‌شوند (جکسون و سورنسون، ۱۳۹۴: ۱۷۸-۱۷۹). این سودمندی ممکن است در هر حوزه‌ای، مانند حوزه اقتصادی، تکنولوژیک یا دفاعی، رخ دهد و در صورت موفقیت، امکان سرایت آن به سایر حوزه‌ها وجود دارد (قوام، ۱۳۷۰: ۲۲۴). میترانی معتقد بود در غیاب نهادهایی که دارای منافع متقابل برای مردم کشورها باشند، صرف وجود نهادهای بین‌حکومتی مانع بروز جنگ نخواهد شد، چنان که جامعه ملل مانع بروز جنگ جهانی دوم نشد (Alexandrescu, 2007: 30). او جهانی را به تصویر می‌کشد که بر اساس روابط کارکردی سازمان یافته است، جهانی که اهمیت فعالیت‌های مشترک جهانی و سازمان‌های مشترک هماهنگ‌کننده آن‌ها بر اهمیت مرزها غلبه دارد (Alexandrescu, 2007: 24-25). رویکرد سوم، نوکارکردگرایی^۲ است که گاهی نیز رویکرد تجربی-ارتباطاتی خوانده می‌شود و همه حوزه‌های همکاری، اعم از

1. Functionalism
2. Neo-functionalism

مبادلات ورزشی و توریسم گرفته تا تعامل میان واحدهای سیاسی و توسعه ارتباطات و به‌ویژه اقتصاد را برای آغاز همگرایی پیشنهاد می‌کند. در عین حال، نوکارکردگرایی فرایندهای دیپلماتیک برای همگرایی را ضروری می‌شمارد و تحقق همگرایی را امری خودبه‌خودی نمی‌شمارد. در این رویکرد که توسط کسانی مانند ارنست هاس مطرح شده است، شرایط و زمینه‌های لازم برای همکاری عبارتند از الف) پیش‌زمینه‌ها (یعنی مشابهت فرهنگی، اجتماعی، اقتصادی و سیاسی)، ب) علل بلاواسطه همگرایی (سازگاری انگیزه‌ها) و ج) عوامل تداوم همگرایی (افزایش کارآمدی سیاسی و اقتصادی، گسترش ارتباطات میان گروه‌های اجتماعی در واحدهای ادغام‌شده، امکان پیش‌بینی رفتارها، رفتار برابر و در عین حال، پذیرش تفاوت‌ها) (Kowalski: 2020, 1-17).

این سه رویکرد در تعارض با یکدیگر نیستند، بلکه یکی پس از دیگری به منظور تبیین بهتر فرایند تکوین شکل‌گیری نهادهای فراملی بین‌المللی و منطقه‌ای، به ویژه همگرایی اروپایی، شکل گرفته‌اند. رویکرد اول با این نقد مواجه شده است که توجه آن به نقش نهادهای سیاسی محدود شده و همین امر سبب شکنندگی همگرایی ناشی از اراده سیاسی شده است. کارکردگرایی این نقطه ضعف را برطرف کرده و نقش سودمندی‌های ناشی از همگرایی را برجسته کرده، اما از نقش اراده سیاسی غفلت ورزیده است. نوکارکردگرایی با تمرکز ویژه بر همگرایی منطقه‌ای، سعی کرده است که نقش همه عوامل دخیل در فرایند همگرایی، اعم از سیاسی یا غیرسیاسی را با دقت مورد لحاظ قرار دهد.

پیشینه منازعه

پیشینه جنگ روسیه و اوکراین به استقلال این کشور در ۱۹۹۱، در پی فروپاشی اتحاد جماهیر شوروی، بازمی‌گردد، زمانی که بیش از ۹۰ درصد مردم به جدایی از شوروی رأی دادند (کریمی فرد، ۱۴۰۱: ۱۸۳). با به قدرت رسیدن نیروهای متمایل به غرب در اوکراین طی انقلاب نارنجی^۱ (۲۰۰۴) و سپس انقلاب کرامت^۲ (۲۰۱۴)، روابط کیف و مسکو وارد تنش بی‌سابقه‌ای شد. روسیه در همین سال شبه جزیره کریمه را متصرف شد و به خاک خود الحاق کرد و شورشیان حامی روسیه در ناحیه دونباس^۳ برخی مناطق را تصرف کرده و به جنگ با نیروهای دولت مرکزی در

1. The Orange Revolution
2. The Revolution of Dignity

۳. شامل دو استان دونتسک و لوهانسک که در آن روس تبار اکثریت جمعیت را تشکیل می‌دهند.

کی‌یف پرداختند. انتخاب ولادیمیر زلنسکی به‌عنوان رئیس‌جمهور در ۲۰۱۹ و برنامه استراتژیک اوکراین برای عضویت در اتحادیه اروپا و ناتو، نارضایتی روسیه از اوکراین را به اوج خود رسانید (کریمی فرد، ۱۴۰۱: ۱۹۴).

طی دو دهه گذشته و به ویژه پس از رویدادهای ۲۰۱۴، اوکراین وارد مناسبات نزدیکی با اتحادیه اروپا و ناتو و مخصوصاً آمریکا شد. اتحادیه اروپا مهم‌ترین منبع وام‌ها و کمک‌های مالی به اوکراین بوده، به طوری که از ۲۰۱۴ تا آغاز جنگ، مبلغ ۱۵ میلیارد یورو به صورت وام یا کمک‌های بلاعوض به این کشور اعطا کرده و توافقنامه‌های تجاری چندی با این کشور داشته است (محمدی و عسگریان، ۱۴۰۱: ۱۰۰ و ۱۰۱). اتحادیه در ۲۰۱۷، ضرورت اخذ ویزا را برای اتباع اوکراین لغو کرد (کریمی فرد، ۱۴۰۱: ۱۹۲-۱۹۸). همین موارد در سیاست خارجی اوکراین و به ویژه تقاضای آن برای عضویت در ناتو بود که سرانجام ماشه حمله روسیه به خاک این کشور را چکاند. «در واقع مسکو با تلقی کشورهای شرق اروپا به‌عنوان بخشی از حوزه نفوذ سنتی در «خارج نزدیک» خود، روابط کشورهای مذکور با اتحادیه اروپا و به طور کلی غرب را تهدیدی برای منافع خود می‌داند. به همین سبب روسیه فعالیت‌های جنگ‌ترکیبی از کمپین‌های تقابل رسانه‌ای تا تهاجم مستقیم نظامی همچون نمونه اوکراین را انجام داده ... است» (محمدی و عسگریان، ۱۴۰۱: ۱۰۲-۱۰۳). به‌علاوه، اوکراین با داشتن نزدیک به ۲۰۰۰ کیلومتر مرز مشترک با روسیه، همواره نقش دولت حائل میان روسیه و کشورهای اروپایی را ایفا کرده و اهمیت دفاعی ویژه‌ای برای این کشور در برابر هجوم ناپلئون و هیتلر داشته است. الحاق اوکراین به ناتو، نه فقط این حائل را از بین می‌برد، بلکه می‌توانست این کشور را به سکویی برای هجوم به روسیه تبدیل کند. واکنش کم‌اثر غرب در جریان جدا کردن شبه جزیره کریمه سبب شد تا روسیه تصور کند واکنش آن‌ها در برابر حمله سراسری به اوکراین هم از همان نوع خواهد بود (Sasse, 2023).

۱. اتحادیه اروپا و بحران اوکراین

اتحادیه اروپا بلافاصله پس از حمله روسیه به اوکراین از خود واکنش نشان داد و رسماً اعلام کرد: «اتحادیه اروپا و شرکای بین‌المللی‌اش در محکوم کردن تجاوز روسیه به اوکراین متحدند؛ ما از کسانی که در جستجوی پناهگاه [در خارج از اوکراین] هستند حمایت می‌کنیم و به یاری کسانی خواهیم شتافت که راه امنی را برای بازگشت به کشور خود می‌جویند. ما حمایت قدرتمندانه سیاسی، مالی و بشردوستانه خود از اوکراین را ادامه خواهیم داد و تحریم‌های سختی را بر روسیه و همدستانش در این جنگ تحمیل خواهیم کرد» (European Commission,)

October 8, 2023). بحران اوکراین برخلاف سایر بحران‌های بین‌المللی که اتحادیه در سال‌های اخیر با آن‌ها روبرو بوده است، مانند بحران یوگسلاوی، عراق یا سوریه، مستلزم واکنش جمعی اتحادیه بود. این بحران از جهات متعددی (مانند امنیت، اقتصاد، تجارت و موضوع پناهندگان) اتحادیه را تحت تأثیر قرار داده بود (Maurer and others, 2023). وزرای خارجه اتحادیه در جلسه ۲ اکتبر ۲۰۲۳ که در پایتخت اوکراین برگزار کردند بر تعهد خود مبنی بر حمایت دراز مدت از اوکراین در جنگ با روسیه تأکید ورزیدند. در ادامه این مقاله به ترتیب تأثیرات هم‌گرایانه و واگرایانه بحران اوکراین بر اتحادیه اروپا بررسی خواهند شد.

۱-۱. کمک به اوکراین

واکنش اتحادیه به جنگ از یک سو به صورت محکوم کردن روسیه و وضع تحریم‌های گسترده علیه این کشور، و از سوی دیگر به صورت حمایت سیاسی و نیز ارائه کمک‌های انسان‌دوستانه، نظامی و اقتصادی از اوکراین به مبلغی بیش از ۸۲ میلیارد یورو (تا آخر سپتامبر ۲۰۲۳)، بروز یافت. از این مبلغ ۳۹٫۵ میلیارد یورو به صورت کمک اقتصادی، ۲۵ میلیارد یورو کمک نظامی، ۱۷ میلیارد یورو در حمایت از آوران اوکراینی در داخل اتحادیه و ۷۹۶ میلیون یورو به صورت مکانیزم حمایت مدنی (شامل تهیه وسایل حمل و نقل، ژنراتورهای برق، وسایل پزشکی و دارویی، پناهگاه و ابزارهای لازم برای محافظت از مردم در برابر تهدیدات شیمیایی، بیولوژیک و هسته‌ای) هزینه شده است (European Council, October 20, 2023). در اول فوریه ۲۰۲۴، اتحادیه اروپا پس از دوره‌ای از مذاکرات طولانی و پرتنش، با یک بسته ۵۰ میلیارد یورویی دیگر برای کمک به اوکراین موافقت کرد. تقریباً همه نهادهای اصلی اتحادیه اروپا، شامل کمیسیون اروپایی، پارلمان اروپایی، شورای اروپایی، بانک مرکزی اروپا، سرویس اقدامات خارجی اروپا، کمیته اقتصادی و اجتماعی اروپا، کمیته مناطق اروپایی و بانک سرمایه‌گذاری اروپا، در اقداماتی به نفع اوکراین در جریان حمله روسیه به این کشور مشارکت داشته‌اند.

در حال حاضر، ۴٫۲ میلیون آواره اوکراینی در کشورهای اتحادیه اروپا به سر می‌برند و تحت پوشش برنامه‌های امدادی این اتحادیه هستند (European Council, February 2, 2024). به صورت کلی، مسئله مهاجرین همواره یکی از مهم‌ترین عوامل اختلاف و واگرایی در میان کشورهای عضو اتحادیه بوده است (دانش و تقوی، ۱۴۰۰: ۲۷-۳۰)، اما وقتی به مسئله مهاجرین اوکراینی می‌رسیم، درمی‌یابیم که این مسئله، دستکم تا به امروز، بیشتر عامل همبستگی در اتحادیه بوده است (Dempsey, 2022). در مارس ۲۰۲۲، شورای اروپا اعضا را فراخواند تا با

تقویت روح همبستگی و اتحاد، تلاش‌های خود را در پذیرش اوکراینی‌هایی که از جنگ گریخته‌اند تشدید کنند و برنامه‌ای ۱۰ ماده‌ای را برای هماهنگی بیشتر و حمایت از اعضای خود در پذیرایی از آوارگان ارائه کرد (European Commission, March 28, 2022). همچنین در ۲۰ ژوئن ۲۰۲۳، کمیسیون اروپایی ایجاد «تسهیلات اوکراین»^۱ را پیشنهاد کرد که طی آن تا سال ۲۰۲۷، مبلغ ۵۰ میلیارد یورو برای احیاء، بازسازی و مدرنیزه کردن اوکراین هزینه خواهد شد (European Commission, November 23, 2023).

یکی از مهم‌ترین اقدامات حمایتی اتحادیه از اوکراین برداشتن همه تعرفه‌های گمرکی، سهمیه‌بندی‌ها و موانع تجاری در برابر صادرات این کشور^۲ بود که از ۴ ژوئن ۲۰۲۲ برای مدت یک سال به مرحله اجرا درآمد و در سال ۲۰۲۳ برای یک سال دیگر تمدید شد (European Commission, February 23, 2023). این امتیاز تجاری یک‌جانبه که تا کنون اتحادیه برای هیچ کشور دیگری ملحوظ نداشته در شرایطی که صادرات اوکراین به جهان کاهش یافته و راه‌های آن توسط روسیه مسدود شده بسیار حائز اهمیت است و این امکان را فراهم می‌آورد که چرخ‌های اقتصاد این کشور به حرکت ادامه دهد و موقعیت خود را در بازار جهانی حفظ کرده و نیز روابط بازرگانی خود با اتحادیه را تعمیق بخشد.

بنا به اذعان یکی از محققان مرکز سیاست اروپایی^۳، حمایت بی‌سابقه اتحادیه اروپا از اوکراین از طریق آزادسازی بازرگانی و برداشتن تعرفه‌های گمرکی برای محصولات این کشور سبب تقویت ظرفیت صادراتی و تاب‌آوری اقتصاد جنگی آن شده است. اتحادیه در واکنش به مسدود ساختن دریای سیاه توسط روسیه، خطوط همبستگی اتحادیه-اوکراین^۴ را ایجاد کرد تا کشور مزبور بتواند کالاهای خود را از طریق اروپا صادر کند. اقدام اتحادیه موجب شد که تولید کنندگان اوکراینی درآمد خود از صادرات را حفظ کنند و نیز در زنجیره تامین نیازهای اتحادیه بیشتر ادغام گردند. با این حال، چنان که در ادامه خواهیم دید، فقدان همکاری و هماهنگی کافی و نیز کمبود ظرفیت لجستیکی سبب بروز تنش‌هایی میان اوکراین و همسایگانش در شرق اروپا شد و این همسایگان با نقض تعهدات اتحادیه، در آوریل ۲۰۲۳، به طور یک جانبه مانع ورود محصولات کشاورزی اوکراین شدند و دسترسی این کشور به بازارهای جهانی را محدود کردند، مشکلی که

1. Ukraine Facility

Autonomous Trade Measures (ATMs)

۲. این برنامه با عنوان زیر شناخته می‌شود:

3. European Policy Centre

4. EU-Ukraine Solidarity Lane

نهایتاً با پادرمیانی کمیسیون اروپایی برطرف شد (Taran, 2023). کمک‌های کلان مالی اتحادیه به اوکراین به بودجه این کشور در تامین نیازهای اجتماعی و انسانی اولیه یاری رسانیده و سبب بهبود کارکرد دستگاه‌های عمومی آن متناسب با نیازهای دوران جنگ شده است. به‌علاوه، یادداشت تفاهم بین اتحادیه و اوکراین موجب تعدیل سیاست مالی و تعهد این کشور به اتخاذ مکانیزم‌های ضدفساد و نیز برنامه ریزی، کارآمدی و شفافیت در مصرف بودجه شده است. در سال ۲۰۲۴، احتمالاً کمک‌های غیربودجه‌ای برای احیای اقتصادی اوکراین افزایش خواهند یافت (Zhalilo and others, 2023).

بسیج یکپارچه نهادهای اتحادیه اروپا در ارائه کمک‌های گوناگون به اوکراین، اعم از مالی و تسلیحاتی و نیز تسهیلات تجاری و یاری رسانی به آوارگان اوکراینی نشان می‌دهد که بحران مزبور به همگرایی در اتحادیه اروپا مدد رسانیده است. مجموعه کشورهای عضو اتحادیه که پیش از این از سایر کارکردهای اتحادیه بهره جسته‌اند، مطابق با نظریه نوکارکردگرایی، تردید چندانی در همکاری در این زمینه نیز روا نداشته‌اند.

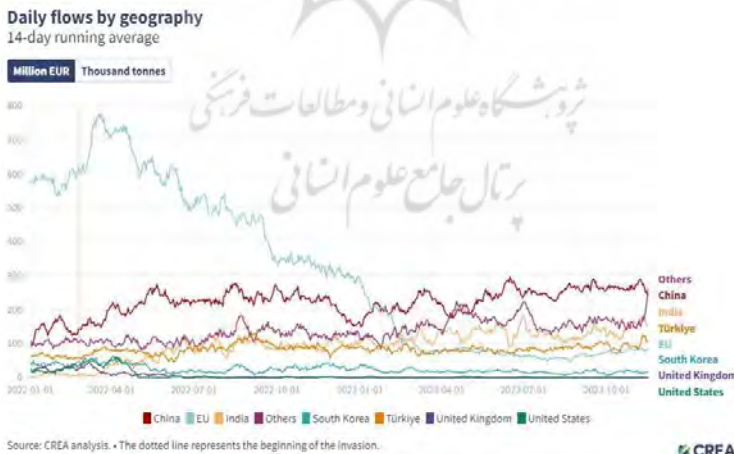
۲-۱. بسته‌های تحریمی علیه روسیه

اتحادیه اروپا از زمان اشغال کریمه توسط روسیه در ۲۰۱۴ تحریم‌هایی را علیه این کشور وضع کرد. این تحریم‌ها شش بخش مالی، انرژی، فناوری، بازرگانی، حمل و نقل و امور دفاعی را در برمی‌گرفت و هر شش ماه تمدید می‌شدند. پس از حمله ۲۰۲۲، تحریم‌های فراگیرتری به این موارد افزوده شدند. در ماه‌های نخست جنگ، فشار شدیدی از سوی کشورهای خط مقدم بر اتحادیه وارد می‌آمد که تحریم‌های هرچه بیشتری بر روسیه تحمیل کند و همین امر سبب شد که، در مقایسه با سایر نهادهای اتحادیه، کمیسیون اروپایی نقش برجسته‌تری در این زمینه بر عهده بگیرد (Håkansson, 2024). تحریم‌ها تا کنون شامل یازده بسته شده و با هدف تضعیف توان مالی روسیه برای تأمین هزینه‌های جنگ وضع شده‌اند. این تحریم‌ها تا کنون ۱۵۵۱ نفر و ۲۴۵ شرکت یا نهاد را در برمی‌گیرند. اموال این افراد و نهادها بلوکه شده و هیچ پولی در اختیار آن‌ها قرار نمی‌گیرد. افراد مزبور به کشورهای اتحادیه نیز نمی‌توانند مسافرت کنند. این تحریم‌ها هم به صورت دوره‌ای هر شش ماه تمدید می‌شوند و مواد غذایی، کشاورزی، دارویی و بهداشتی از آن مستثنی هستند. واردات از روسیه تحریم شده و صدور برخی کالاها و تکنولوژی‌ها و خدمات مشاوره‌ای نیز منع شده است. اجلاس دوره‌ای میان روسیه و اتحادیه اروپا تعلیق شده و روسیه دیگر به اجلاس گروه جی ۸ دعوت نمی‌شود. تجار و دیپلمات‌های روسی از تسهیلات مورد توافق قبلی

نمی‌توانند استفاده کنند و تسهیلات ویزایی میان اتحادیه و روسیه به حال تعلیق درآمده است. همچنین فعالیت برخی از رسانه‌های روسی در اتحادیه محدود شده است. سرمایه‌گذاری در روسیه به شدت محدود شده و بانک سرمایه‌گذاری اروپایی و بانک اروپایی بازسازی و توسعه دیگر وامی را در اختیار روسیه قرار نمی‌دهند (European Council, October 9, 2023). تحریم‌های تحمیل شده بر روسیه در تاریخ معاصر بی‌سابقه‌اند (Laffan, 2023).

یکی از مهم‌ترین تحریم‌ها متوجه صادرات روسیه مانند محصولات فولادی، سوخت‌های فسیلی جامد مثل ذغال سنگ و غیرجامد مثل نفت و گاز روسیه بوده است که بخش مهمی از درآمد ارزی روسیه را تشکیل می‌دهند. برای نمونه، در ششمین بسته تحریمی، خرید نفت خام و محصولات نفتی تصفیه شده از روسیه منع شد (European Council, August 7, 2023). در اثر این تحریم‌ها درآمد روسیه از صادرات سوخت‌های فسیلی در ماه‌های ژانویه و فوریه ۲۰۲۳ در مقایسه با دو ماه مشابه در ۲۰۲۲ به میزان ۲۶،۹ و ۴۱،۷ درصد کاسته شد. مبلغ ۳۰۰ میلیارد یورو از ذخایر بانک مرکزی روسیه در بانک‌های جهان بلوکه شدند که ۲۰۰ میلیارد یورو آن در بانک‌های کشورهای عضو اتحادیه اروپا هستند. بیست میلیارد یورو از اموال افراد تحت تحریم نیز بلوکه شده‌اند (European Council, October 12, 2023).

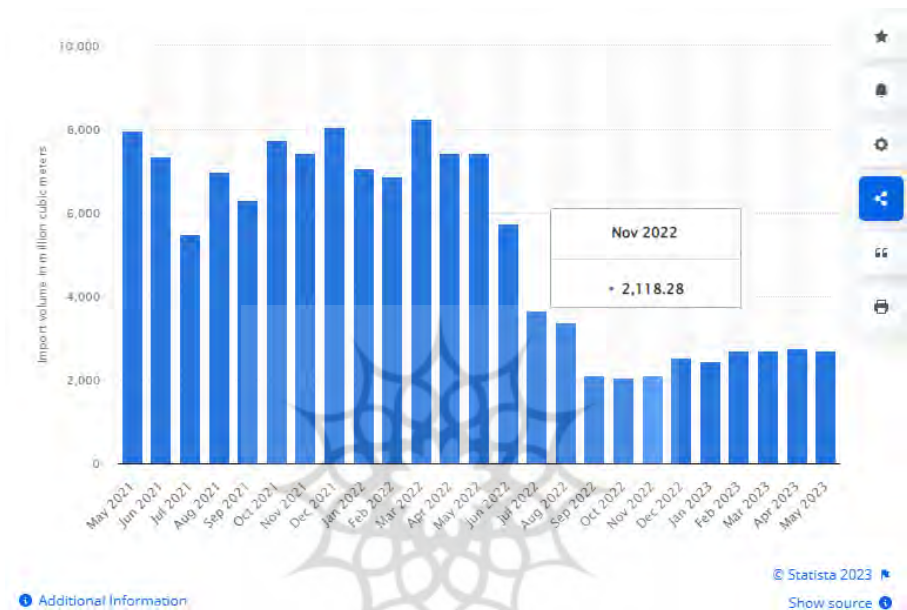
نمودار زیر نشان می‌دهد که واردات سوخت‌های فسیلی (ذغال سنگ، گاز و نفت خام) توسط اتحادیه اروپا از ۶۰۷ میلیون یورو به ۸۳ میلیون یورو برای هر دو هفته کاهش یافته است. البته خریداران دیگر مانند چین، هند و ترکیه واردات خود از روسیه را افزایش داده‌اند.

نمودار ۱. صادرات روزانه سوخت‌های فسیلی از روسیه به کشورهای مختلف، برحسب میلیون یورو (خط نقطه چین عمودی زمان حمله روسیه به اوکراین را نشان می‌دهد)

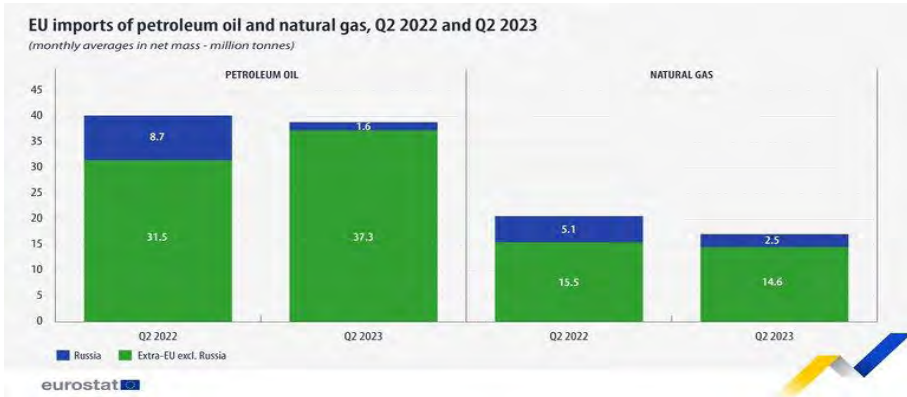

نمودار زیر میزان گاز وارداتی ماهیانه از روسیه به اتحادیه از یک سال قبل از تهاجم تا یک سال پس از آن را نشان می‌دهد. این میزان از ۸۰۰۰ میلیون متر مکعب در ماه می ۲۰۲۱ به ۲۷۰۰ میلیون متر مکعب در ماه می ۲۰۲۳ رسیده است.

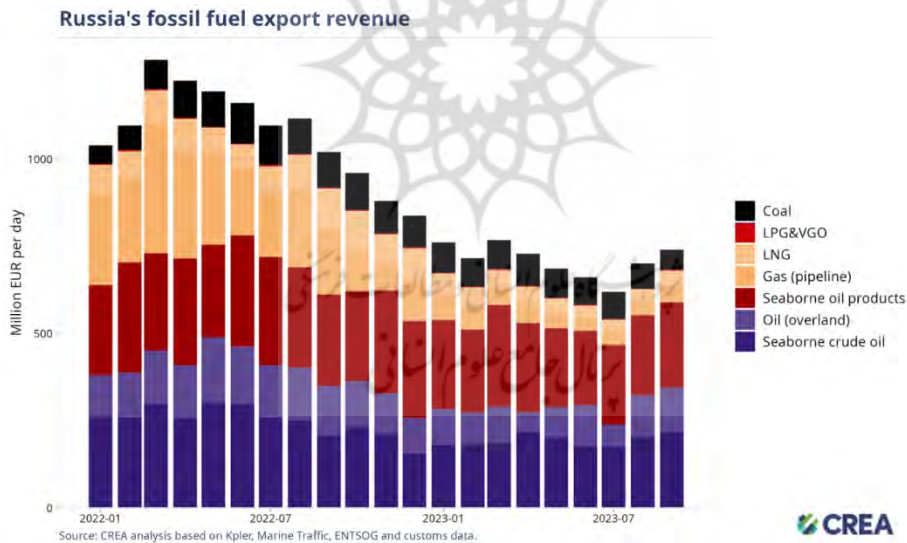
نمودار ۲. واردات ماهیانه گاز از روسیه به اتحادیه اروپا بر حسب میلیون متر مکعب

نمودار صفحه بعد نیز درصد واردات گاز و نفت خام توسط اتحادیه اروپا از روسیه در مقایسه با سایر کشورها و کاهش آن طی یک سال پس از جنگ را نشان می‌دهد.

نمودار ۳. مقایسه واردات ماهیانه نفت خام و گاز طبیعی اتحادیه از روسیه و سایر مناطق در ۲۰۲۲ و ۲۰۲۳

چنان که در نمودار زیر مشاهده می‌شود، درآمد روسیه از صدور سوخت‌های فسیلی کاهش یافته است.

نمودار ۴. درآمد روسیه از صدور گونه‌های مختلف سوخت فسیلی

می‌توان گفت که اتحادیه اروپا در زمینه تحریم سوخت‌های فسیلی صادراتی روسیه بسیار با احتیاط عمل کرده و به دلیل وابستگی خود به این صادرات به صورت گام به گام کوشیده است تا

از یک سو، خود دچار بحران سوخت نشود و از سوی دیگر، درآمد روسیه از این ناحیه را کاهش بدهد. به همین دلیل شاید بتوان گفت که اروپا و سایر کشورهای غربی توفیق چندانی در این زمینه کسب نکرده‌اند و فقط ۲,۱ تا ۲,۵ درصد از تولید ناخالص ملی روسیه در اثر این تحریم‌ها کاسته شده است (European Council, October 12, 2023).

یکی از مسائلی که پس از تحریم نفتی و گاز روسیه توسط اتحادیه اروپا رخ داد این بود که برخی از کشورهای عضو اتحادیه کوشیدند تا برای تهیه نیازهای سوختی مبرم خود، نفت روسیه را از مسیرهای تحریم نشده، مثلاً از طریق کشورهای ثالث، وارد کنند. ورود تک تک کشورهای اتحادیه به مذاکره با روسیه در این مورد، سبب ایجاد اختلاف میان این کشورها و کاهش قدرت چانه‌زنی آن‌ها و نیز افزایش قیمت نفت روسیه شد. اتحادیه برای این که از یک سو، مانع بروز اختلاف میان اعضا در فرایند چانه زنی با روسیه شده، و از سوی دیگر، نیازهای سوختی خود را تأمین کند، در هشتمین بسته تحریمی خود سقفی را برای قیمت خرید نفت خام روسیه از طریق دول ثالث معین کرد که ۵ درصد کمتر از قیمت نفت در بازار است (Strupczewski and Abnett, December 2, 2022). بدین ترتیب، مسئله‌ای که می‌توانست سبب واگرایی در اتحادیه شود، همکاری میان اعضای آن را موجب شد.

اتحادیه اروپا همچنین برنامه‌هایی را برای پیگرد حقوقی روسیه در حمله به اوکراین دنبال کرده است. یکی از این موارد تاسیس «مرکز بین‌المللی پیگیری تجاوز به اوکراین»^۱ بوده است. این مرکز به کاوش، گردآوری، نگهداری و تحلیل اسناد و مدارک مربوط به جنایات جنگی در مناقشه روسیه و اوکراین پرداخته و زمینه را برای تشکیل دادگاه ویژه‌ای برای رسیدگی به آن‌ها، پس از جنگ، فراهم خواهد آورد (European Commission, October 8, 2023).

هرچند در میان کشور عضو اتحادیه اروپا تردیدهایی در مورد اعمال تحریم علیه روسیه پس از حمله به اوکراین وجود داشته است، اما اعضای اتحادیه نهایتاً درجه بالایی از همبستگی را در میان خود در مورد اعمال تحریم علیه روسیه نشان داده‌اند. این امر نشان می‌دهد که طبق نظریه نوکارکردگرایی، تسری همکاری میان اعضا به این حوزه از سیاست خارجی کشورهای عضو به آسانی صورت گرفته است.

۳-۱. اقدامات مشترک در حوزه امنیت دفاعی

تقریباً بلافاصله پس از حمله روسیه به اوکراین، کشورهای اروپایی تدابیر و برنامه‌های دفاعی ویژه‌ای را، چه به صورت دسته‌جمعی و چه انفرادی، تدارک دیدند. بودجه نظامی اکثر کشورهای اروپایی افزایش یافت. تقریباً همه کشورهای اروپایی، شامل آلمان، فرانسه، انگلستان، اسپانیا، هلند، بلژیک، ایتالیا، لهستان، لتونی، لیتوانی، استونی، نروژ، سوئد و فنلاند به طور وسیعی به تقویت و بازسازی نیروهای نظامی یا افزایش بودجه دفاعی خود پرداختند. اورسولا فون درلاین^۱، رئیس کمیسیون اروپا، اعلام کرد به سبب بروز جنگ اوکراین، اعضای اتحادیه اروپا ۲۰۰ میلیارد یورو اضافی برای هزینه‌های نظامی در سال‌های آینده اختصاص داده‌اند (مصطفی جوکار، ۱۴۰۱: ۷).

برنامه‌های دسته‌جمعی کشورهای اروپایی در وهله نخست در چارچوب ناتو دنبال شد. ناتو به‌عنوان محور همگرایی دفاعی کشورهای اروپایی و آمریکای شمالی، تقویت شد. سوئد و فنلاند سیاست بی‌طرفی را کنار گذاشته و متقاضی پیوستن به ناتو شدند. ناتو به تجدید سازمان دفاع جمعی خود پرداخت، ساختار فرماندهی‌اش را اصلاح کرد، برنامه‌های دفاع منطقه‌ای جدیدی را طراحی نمود و آمادگی رزمی نیروهایش را افزایش داد (Dempsey, May 25, 2023).

از سوی دیگر، اتحادیه اروپا نیز که اساساً اتحادیه اقتصادی است و وجوه دفاعی یا سیاست خارجی اندکی دارد، گام‌های بلندی به سمت همگرایی و همکاری دفاعی میان کشورهای عضو برداشته است. «اتحادیه اروپا تا پیش از جنگ ۲۰۲۲ اوکراین، به دلیل فقدان رویکرد امنیتی مستقل، تمرکز صرف آن بر راهبردهای قدرت نرم و نیز وابستگی به انرژی، نتوانسته [بود] تا مانع از نفوذ منطقه‌ای روسیه در شرق اروپا و دفع تهدیدات امنیتی از سوی آن شود و همواره تابعی از سیاست‌های نظامی-امنیتی ایالات متحده آمریکا بوده است.» با اقدام نظامی روسیه علیه اوکراین اکنون به نظر می‌رسد که «معادله امنیتی در شرق اروپا در آستانه یک تغییر اساسی قرار گرفته است و سران اتحادیه اروپا متحدتر از پیش به دنبال اتخاذ راهبرد قدرت جدید هوشمند در سیاست‌های این اتحادیه می‌باشند» (محمدی و عسگریان، ۱۴۰۱: ۹۰-۹۲).

پس از حمله روسیه، اتحادیه اروپا از یک سو به ارسال کمک‌های مالی و تسلیحاتی به اوکراین پرداخت؛ و از سوی دیگر، برنامه‌های مشترک چندی را برای تقویت توان نظامی خود تدارک دید. کمک‌های نظامی اتحادیه اروپا به اوکراین در قالب برنامه «ماموریت کمک نظامی

1. Ursula von der Leyen

اتحادیه اروپا^۱ و کمک‌های مالی آن برای تامین نیازهای نظامی اوکراین در قالب «تسهیلات صلح اروپا»^۲ ارائه شده‌اند (Dempsey, May 25, 2023).

والدیس دومبروفسکی^۳، معاون اجرایی کمیسیون اتحادیه اروپا در امور اقتصادی^۴، جنگ روسیه و اوکراین را مبین ضرورت پیوندهای قوی‌تر و مستحکم‌تر در زمینه امنیت و دفاع خواند و افزایش سرمایه‌گذاری بیشتر و هماهنگ‌تر در حوزه دفاع اروپایی را لازم دانست (مصطفی جوکار، ۱۴۰۱: ۵). امانوئل مکرون، رئیس جمهوری فرانسه، از این فراتر رفت و اظهار داشت که جنگ در اوکراین این فرصت را برای اروپاییان فراهم آورده است که قدرت امنیتی و دفاعی خود را طی آنچه او «استقلال استراتژیک» می‌خواند، تحقق بخشند (Dempsey, July 20, 2023). واقعیت آن است که در پی بحران اوکراین، نهادهای اتحادیه اروپا، مانند کمیسیون اروپایی، در مقیاس بالایی درگیر امور دفاعی شده‌اند، بسیار فراتر از آنچه برنامه «بودجه دفاعی اروپا»^۵ طالب آن است (Dempsey, May 25, 2023).

دیک زندی^۶ و آجا استوتمن^۷ رئیس و پژوهشگر واحد امنیت در انستیتوی هلندی روابط بین‌الملل^۸ معتقدند حمله روسیه به اوکراین تأثیرات خود را بر ساختار امنیت در اروپا خواهد نهاد و اهمیت دفاع جمعی را که در قالب ناتو سازمان یافته است دوچندان خواهد کرد. از سوی دیگر، این حمله اراده سیاسی اروپاییان را برای گسترش کارکرد دفاعی و امنیتی اتحادیه و تشدید تلاش‌ها در راستای «سیاست مشترک امنیتی و دفاعی اتحادیه اروپا» (CSDP) تقویت کرد. آن‌ها تأکید می‌ورزند که ماهیت ترکیبی تهدیدات جدید مانند روسیه کنونی، مستلزم توجه به هر دو نوع مولفه نظامی و مدنی است. توجه کنونی اتحادیه به تهدیدات امنیتی از ناحیه شرق نباید آن را از بی‌ثباتی‌های موجود در همسایگان جنوبی آن غافل سازد. سرمایه‌گذاری برای افزایش قابلیت‌های دفاعی مانند تجهیزات نظامی و مهمات و مدرنیزه کردن تسلیحات کشورهای عضو یکی دیگر از ضرورت‌هایی است که از آن غفلت شده است. اتحادیه باید بر افزایش بودجه دفاعی و امنیتی و نیز آموزش نیروهای مسلح خود و ایجاد آمادگی در آن‌ها برای مواجهه با تهدیدات

1. EU Military Assistance Mission (EUMAM)
2. European Peace Facility
3. Valdis Dombrovskis
4. European Commission Executive Vice-President
5. European Defence Fund
6. Dick Zandee
7. Adája Stoetman
8. Clingendael: Netherlands Institute of International Relations

مشابه همت گمارد. به طور مشخص این پژوهشگران از هلند می‌خواهند که فرانسه و آلمان را به گشودن برنامه مدرن سازی تانک‌های خود^۱ به روی سایر کشورهای اتحادیه و تقویت برنامه «پایه صنعتی و تکنولوژیک دفاع اروپایی»^۲ ترغیب نموده، و نیز شرکای خود در اتحادیه را به بازسازی دفاعی اوکراین پس از جنگ در قالب سیاست مشترک امنیتی و دفاعی (CSDP) تشویق کنند (Zandee and Stoetman, 2023).

حمله روسیه به اوکراین نشان داد که کم توجهی به همگرایی امنیتی و سرریز نشدن همکاری‌ها از حوزه اقتصادی به حوزه امنیتی و دفاعی می‌تواند برای اتحادیه اروپا خطرناک باشد و آن را در معرض تهدید رقبای منطقه‌ای یا جهانی قرار دهد. بدین ترتیب، بحران اوکراین توجه اتحادیه اروپا را به برنامه‌های مشترک نظامی و دفاعی معطوف ساخت. گسترش همکاری کشورهای اروپایی به سمت امور دفاعی و امنیتی با نوکارکردگاری، که به‌عنوان چارچوب نظری این پژوهش است قابل تبیین است. رویکرد مزبور همکاری‌های سودمند و کارکردی میان کشورها را موتور محرکه همگرایی می‌داند. در مارس ۲۰۲۲، اتحادیه روی برنامه‌ای با عنوان «قطب نمای استراتژیک» به منظور تقویت سیاست امنیتی و دفاعی مشترک تا سال ۲۰۳۰ به توافق رسید. این برنامه از دو سال قبل در دست بررسی بود، اما بحران اوکراین سبب تسریع رسیدگی به آن شد. ایجاد یک نیروی واکنش سریع پنج هزار نفری بخشی از این برنامه است. بدین ترتیب اتحادیه اروپا خواهد توانست به مثابه یک بازیگر نظامی در عرصه بین‌المللی ایفای نقش کند (مصطفی جوکار، ۱۴۰۱: ۸-۹). بر این اساس، گفته شده که بحران اوکراین سبب همگرایی بیشتر در اتحادیه اروپا شده است: «بحران اوکراین و پیامدهای چندمنظوره آن برای معماری امنیتی اروپا، کشورهای اروپایی و اتحادیه اروپا را به سمت تغییر در رویکرد نظامی و تقویت حوزه دفاعی خود سوق داد. وقتی درک مشترکی از تهدید وجود دارد، مفهوم دفاع اروپا مشخص و مؤثر می‌شود و به نظر می‌رسد اکنون اروپا به درکی مشترک از تهدید رسیده و درصدد تقویت توان نظامی خود برآمده است» (مصطفی جوکار، ۱۴۰۱، ۱۴).

۱. موسوم به Main Ground Combat System

2. European Defence Technological and Industrial Base

هدف از این برنامه گسترش همکاری میان کشورهای عضو به منظور اجتناب از دوباره کاری در زمینه تجهیزات نظامی و امکان کاربست این تجهیزات توسط یکدیگر است.

با همه تلاش‌های اتحادیه اروپا برای ایفای نقشی نظامی در جنگ اوکراین، گفته می‌شود که این جنگ سبب اتکای بیشتر اروپاییان به ناتو (به رهبری آمریکا) شده است. پژوهشگران بنیاد هریتیج^۱ با این ادعا که حمله روسیه به اوکراین مشخص کرد روسیه تهدید اصلی برای امنیت اروپاست، می‌نویسند: تلاش‌های مکرر آمریکا برای واگذار کردن تأمین صلح در اروپا به خود اروپائیان، خطا بوده است، چنان که عدم پایبندی اروپائیان به انجام تعهداتشان در تأمین مالی ناتو و مطرح کردن مترسک «ارتش اتحادیه اروپا» و دل‌بستگی‌شان به چندجانبه‌گرایی موهوم زمینه را برای حمله روسیه فراهم آورد. با تهاجم روسیه به اوکراین، امروزه چالشی بزرگ در برابر غرب خودنمایی می‌کند. این پژوهشگران معتقدند مسئله امنیت اروپا بزرگ‌تر از آن است که فقط به خود اروپائیان سپرده شود. آمریکا و متحدان اروپایی‌اش باید سیاست‌های اشتباه پیشین خود را اصلاح کنند و متحداً بنیادی را برای استقرار امنیت در اروپا فراهم آوردند (Bromund and Kochis, April 7, 2022). همین مولفان در مقاله دیگری می‌نویسند: «ناتو باید برنامه‌های نظامی منطقه‌ای خود را، که اعضای اروپایی‌اش به حمایت سیاسی، مالی و نظامی از آن‌ها می‌پردازند، عملی سازد... آمریکا باید با جدیت برنامه‌ای را در اروپا برای مقابله با تهدیدات مشترک چین و روسیه دنبال کند و از تمام توان جامعه دوسوی آتلانتیک بهره‌جوید (Bromund and Kochis, July 7, 2023).

کارل هینز کمپ^۲، نماینده ویژه سابق مدیرکل سیاسی وزارت دفاع آلمان، نیز می‌گوید: بحران اوکراین، یک بار و برای همیشه، به بحث طولانی اما بیهوده «استقلال استراتژیک» اروپا خاتمه بخشید و برنامه کلان «اتحادیه دفاعی» برای همیشه دفن شد، زیرا هیچ کشوری، حتی فرانسه، حاضر به تأمین بودجه آن نیست. کشورهای اروپای شرقی این توهم را کنار گذارده‌اند، زیرا یک اتحادیه اروپایی تحت رهبری فرانسه و آلمان، که از نظر دفاعی «مستقل» از آمریکا باشد، آخرین چیزی است که طالب‌اند. «برلین هم دارد بتدریج این نکته را درک می‌کند، ولی درک آن برای پاریس ممکن است زمان بیشتری ببرد» (Dempsey, May 25, 2023). واقعیت آن است که جنگ اوکراین هرچند موجب برخی همگرایی‌ها در حوزه دفاعی و امنیتی شده، اما سبب نشده است که اتحادیه قدم جدی و مهمی در مسیر سیاست خارجی و امنیتی مشترک بردارد (Dempsey, July 20, 2023).

1. The Heritage Foundation

2. Karl-Heinz Kampformer Special Envoy to The Political Director In The German Ministry Of Defence

جمع‌بندی تاثیر جنگ روسیه و اوکراین بر همگرایی اروپا در حوزه دفاعی و امنیتی، را در پاسخ‌هایی می‌توان دید که نخبگان سیاسی و امنیت اروپا و آمریکا به این پرسش یکی از پژوهشگران بنیاد کارنگی^۱ داده‌اند که آیا اوکراین در زمینه دفاعی اروپا، بازی را تغییر داده است؟ تقریباً تمامی پاسخ‌دهندگان گفته‌اند از زمان حمله روسیه به اوکراین، اعضا و نهادهای اتحادیه اروپا مسئله دفاع را جدی‌تر گرفته‌اند. با این حال، امنیت اروپا همچنان به ناتو و ایالات متحده آمریکا وابسته است. در پی بحران اوکراین، آمریکا و به ویژه اروپا به بازبینی برنامه‌ها، استراتژی و بودجه دفاعی خود پرداخته‌اند (Dempsey, May 25, 2023).

سیاست‌ها و تصمیمات کشورهای اتحادیه اروپا مشخص می‌کند که هرچند این کشورها مایلند تا همکاری‌های خود را به حوزه امنیتی و دفاعی نیز گسترش دهند، اما در راستای منطق نوکارکردگرایی، اعتماد بسیار بیشتری به ناتو دارند که فلسفه وجود آن دفاعی بوده و سابقه‌ای هفتاد ساله در این زمینه دارد.

۴-۱. پذیرش نامزدی اوکراین برای عضویت در اتحادیه اروپا

اوکراین تنها چهار روز پس از حمله تمام عیار روسیه تقاضای عضویت خود در اتحادیه اروپا را رسماً ارسال کرد و این تقاضا در ۲۳ ژوئن ۲۰۲۲ با رای همه اعضا در شورای اروپا مورد تایید قرار گرفت (European Council, June 23, 2022). پت کاکس^۲، رئیس سابق پارلمان اروپایی، در وب سایت انستیتوی امور بین‌المللی و اروپایی^۳ می‌نویسد: جنگ پوتین علیه اوکراین مناقشه را به قاره اروپا بازگردانید و اکنون در کنار چالش سنگین چگونگی خاتمه جنگ، وظیفه برقراری صلح عادلانه و پایدار از اهمیت برخوردار است. او معتقد است منافع اتحادیه اروپا و اوکراین به هم گره خورده‌اند. اگر حاصل جنگ یک اوکراین فقیر، منزوی و درگیر کشمکشی حل نشده باشد منبعی برای بی‌ثباتی خواهد آفرید. چنین وضعیتی نه به سود اوکراین خواهد بود و نه به سود اتحادیه اروپا یا اعضای شرقی آن که در خط مقدم قرار دارند. تمایل اوکراین به پیوستن به اتحادیه از اهمیتی استراتژیک برای اتحادیه برخوردار است و البته چالش‌های خود را نیز به همراه دارد. اوکراین کشوری بزرگ و عمدتاً کشاورزی است که در مقایسه با سایر کشورهای اتحادیه فقیر به

1. Carnegie Endowment for International Peace

2. Pat Cox

3. The Institute of International & European Affairs

شمار می‌آید. بنابراین، باید میان تمایل اوکراین به الحاق سریع به اتحادیه و ضرورت پیوستن صحیح به اتحادیه تعادلی برقرار شود (Cox, 2023).

پذیرش نامزدی اوکراین برای عضویت در اتحادیه اروپا و آغاز فرایند بررسی مربوط به عضویت آن که با انتقاد فقط یک عضو این اتحادیه، یعنی مجارستان مواجه بوده است دال بر هم‌نظری کشورهای عضو در این زمینه است. این در حالی است که برخی کشورها مانند ترکیه سال‌هاست پشت درهای بسته اتحادیه منتظرند.

۵-۱. واگرایی و تنش میان اوکراین و همسایگان غربی‌اش در اتحادیه اروپا

با طولانی شدن جنگ، به تدریج نشانه‌هایی از واگرایی نیز در اتحادیه اروپا دیدار شده‌اند. این امر در تنش میان اوکراین و همسایگان غربی‌اش که عضو اتحادیه‌اند، قابل مشاهده است. متعاقب انقضای مجوز یک ساله روسیه برای صادرات غلات اوکراین از طریق دریا، در اتحادیه اروپا این ایده مطرح شد که امتیاز تجاری یک‌جانبه اتحادیه به اوکراین مبنی بر برداشتن همه تعرفه‌های گمرکی، سهمیه‌بندی‌ها و موانع تجاری در برابر صادرات این کشور (ATMs) برای یک سال دیگر تمدید شود. اما این ایده بلافاصله با مخالفت جناح شرقی اتحادیه، یعنی اسلواکی، مجارستان و به‌ویژه لهستان مواجه شد که از سرازیر شدن محصولات کشاورزی ارزان اوکراین به کشورشان و نتیجتاً زیان وارده به کشاورزان خود ناراضی بودند. لهستان بیش از دو کشور دیگر به اعتراض برخاست و همین سبب تنش لفظی با رئیس‌جمهور اوکراین شد. با وساطت اتحادیه، اوکراین متعهد شده است که از سرریز غلات خود به این کشورها ممانعت به عمل آورد و کشورهای مزبور متقابلاً امکان عبور محموله‌های غلات اوکراین از کشور خود را بدهند. بدین ترتیب مناقشه مزبور فعلاً حل شده است، اما نشان‌دهنده تنش‌هایی است که در صورت تداوم بحران اوکراین ممکن است درون اتحادیه اروپا بروز یابد (Grove and Norman, 2023).

یکی از پژوهشگران بنیاد کارنگی در باره اختلافات لهستان و اوکراین معتقد است که یک جنبه از اختلافات تاریخی دو کشور به عملیات پاکسازی قومی لهستانی‌ها توسط ارتش اوکراین در حمایت از آلمان نازی در جنگ جهانی دوم بازمی‌گردد. نویسنده علت اختلافات میان دو کشور را به تصمیم اتحادیه در سال ۲۰۲۲ برای گشودن بازار داخلی خود بر غلات اوکراین بدون هیچ‌گونه تعرفه گمرکی می‌داند. چنین اقدامی تا پیش از این برای هیچ کشور غیرعضو اتحادیه سابقه نداشت. با اعتراض کشورهای همسایه اوکراین، یعنی لهستان، بلغارستان، اسلواکی، مجارستان و رومانی، که کشاورزان‌شان از ورود غلات ارزان اوکراینی متضرر شده بودند، اتحادیه

ورود بیشتر غلات اوکراینی را ممنوع کرد. اما در پی مسدود کردن مسیر صدور غلات اوکراین توسط روسیه در اواسط جولای ۲۰۲۲، اتحادیه در ۱۵ سپتامبر همان سال ممنوعیت مزبور را برداشت. کشورهای یادشده به اعتراض برخاستند و به صورت یکجانبه ممنوعیت را اعمال کردند که سبب اعتراض اوکراین شد. رومانی و بلغارستان از طریق توافق‌های دوجانبه با اوکراین، مسئله را حل کردند، اما در لهستان که مواجه با انتخاباتی قریب الوقوع بود، هم دولت و هم احزاب مخالف هر دو بر ادامه ممنوعیت ورود غلات اوکراین پای فشرده‌اند. سخنرانی ولادیمیر زلنسکی در سازمان ملل که تلویحاً لهستان را به همدستی با روس‌ها متهم می‌کرد، شرایط را بدتر کرد. رئیس‌جمهور لهستان این سخنان را اهانت تلقی کرده و احزاب اپوزیسیون آن را احمقانه خواندند (Konończuk, 2023).

با این حال، به اعتقاد نویسنده بنیاد کارنگی، لهستان و اوکراین علی‌رغم تنش‌های موجود راهی جز همکاری با هم ندارند و قرابت‌های آن‌ها زمینه غلبه بر اختلافات کنونی را فراهم می‌آورد. به گفته نویسنده، لهستانی‌ها در یک سال و نیم اخیر ۲,۳ میلیون پناهنده اوکراینی را در کشور خود اسکان داده و کمک‌های نظامی و غیرنظامی فراوانی بالغ بر ۲۰,۷ میلیارد دلار به این کشور کرده‌اند که ۳,۲ درصد تولید ناخالص ملی این کشور را شامل می‌شود. از این مقدار دست‌کم ۳,۱ میلیارد دلار آن کمک‌های نظامی، شامل ۳۴۰ تانک تی ۷۲ و لئوپارد، ۷۰ عراده توپ، ۱۰۰ نفربر، ۱۴ هواپیمای میگ ۲۹ و ۱۲ هلیکوپتر جنگی و ده‌ها تن مهمات بوده است. امنیت پایه روابط اوکراین و لهستان را تشکیل می‌دهد و از همین رو، هرگونه تغییر استراتژیک، به خصوص به دلیل جنگ جاری، در آن غیرمحتمل است. طبق نظرسنجی‌های موجود، ۹۴ درصد اوکراینی‌ها لهستان را یک کشور دوست می‌دانند و نیز ۷۲ درصد لهستانی‌ها اوکراینی‌ها را دوست می‌دارند، در حالی که این رقم در میان آلمانی‌ها و رومانیایی‌ها به ترتیب ۴۹ و ۵۵ درصد است (Konończuk, 2023).

در اسلواکی نیز طی انتخابات پارلمانی در ۳۰ سپتامبر ۲۰۲۳، حزب چپ‌گرای اسمر^۱، که متعهد شده بود حمایت نظامی از اوکراین را فوراً متوقف سازد، با کسب ۲۴ درصد آرا در انتخابات این کشور در صدر قرار گرفت. در مقابل، حزب لیبرال حاکم تنها ۱۸ درصد آرا را از آن خود ساخت. در دوران حکومت این حزب، اسلواکی با ارسال سلاح، از جمله جت‌های جنگنده میگ ۲۹ و سامانه دفاع هوایی اس ۳۳۰ و نیز پناه دادن به آوارگان به حمایت جدی از اوکراین پرداخته

1. Smer-SMER – slovenská sociálna demokracia (Smer-SSD)

بود. روبرت فیتسو^۱، رئیس حزب اسمر، تورم ۱۲ درصدی سال گذشته و افزایش بی‌سابقه بهای سوخت در اسلواکی را به این کمک‌ها نسبت می‌دهد (Smith, 2023). او همچنین با اعمال تحریم علیه روسیه مخالفت کرده و معتقد است آمریکا و اتحادیه اروپا به جای ارسال سلاح به اوکراین باید بر کی‌یف و مسکو اعمال نفوذ کنند تا به مصالحه دست یابند. اسلواکی هم عضو اتحادیه اروپا و هم عضو ناتو است و پیروزی حزب اسمر خطر ایجاد شکاف در این دو نهاد در قبال بحران اوکراین را مطرح می‌سازد (Bellamy, 2023).

لنا کوژکو^۲، پژوهشگر گروه انگلیج^۳ می‌نویسد مهاجرت و جنگ اوکراین دو موضوع مهم در مناظرات انتخاباتی اسلواکی بودند. حزب حاکم ته‌اجم روسیه به اوکراین را نقض حقوق بین‌الملل و مخاطره‌آمیز برای اسلواکی دانسته و سقوط اوکراین را تهدیدی برای ثبات، امنیت و آینده اقتصادی این کشور اعلام می‌کرد. از سوی دیگر، احزاب ناسیونالیستی که با حزب اسمر متحدند، جنگ اوکراین را جنگ خود نمی‌دانند و غرب را به سبب بی‌توجهی نسبت به علائق امنیتی روسیه و برانگیختن این کشور مقصر می‌شمارند. نظرسنجی GLOBSEC Trends 2023 نشان می‌دهند که فقط ۴۰ درصد اسلواک‌ها، روسیه را عامل بروز جنگ می‌دانند؛ ۳۴ درصد غرب را در تحریک روسیه مقصر دانسته و ۱۷ درصد اوکراین را به دلیل سرکوب اقلیت روس زبان مقصر می‌دانند. نظرسنجی «فشارسنج اروپا»^۴ ماه جون ۲۰۲۳ نشان دادند که ۵۴ درصد اسلواک‌ها روسیه را تهدیدی امنیتی برای کشورشان می‌دانند؛ ۵۴ درصد موافق با اعطای کمک‌های مالی به اوکراین هستند و ۴۵ درصد موافق پیوستن آن به اتحادیه اروپا می‌باشند. در همه این ارقام، جانب‌داری افکار عمومی اسلواکی از اوکراین خیلی پایین‌تر از متوسط نظرات جمعیت در اتحادیه یا حتی بخش مرکزی و شرقی اروپاست. اگر حزب برنده بر نظرات خود در مورد جنگ اوکراین تأکید ورزد، و از تاکتیک‌هایی مانند وتو کردن یا طولانی کردن مذاکرات بهره جوید، اتحادیه اروپا و ناتو نخواهند توانست موضع متحدی در قبال جنگ روسیه و اوکراین اتخاذ کنند. از ابتدای جنگ روسیه و

1. Robert Fico
2. Alena Kudzko
3. ENGAGE

پروژه‌ای است که چالش‌های موجود در برابر حکمرانی جهانی و اقدامات خارجی اتحادیه اروپا را بررسی می‌کند. کنسرسیومی متشکل از سیزده موسسه دانشگاهی و اتاق‌های فکر می‌کوشند تا توانایی اتحادیه در استفاده از ابزارهای سیاست خارجی را بررسی کرده و راه‌های تقویت قدرت اتحادیه به عنوان یک بازیگر جهانی را مشخص کند.

4. Eurobarometer

اوکراین در فوریه ۲۰۲۲ تا کنون، نرخ کسانی که روسیه را مقصر در آغاز جنگ می‌دانستند از ۵۱ درصد به ۴۰ درصد و میزان حمایت از عضویت در ناتو از ۷۲ درصد به ۵۸ درصد و نیز حمایت از عضویت در اتحادیه اروپا از ۷۷ درصد به ۶۴ درصد رسیده است. همه این موارد نشان می‌دهند که تغییر جهت افکار عمومی در اسلواکی است (Kudzko, 2023).

از سوی دیگر، در نوامبر ۲۰۲۳، ویکتور اوربان^۱، نخست وزیر مجارستان، با ارسال نامه‌ای برای رئیس شورای اروپایی اعلام کرده است که از آغاز مذاکرات اتحادیه با اوکراین برای عضویت این کشور حمایت نمی‌کند و آن کشور را «سال‌های نوری» از معیارهای لازم برای عضویت در اتحادیه دور می‌بیند. نامه اوربان دارای این پیام است که کشورش ممکن عضویت اوکراین در اتحادیه را وتو کند. او به طور مشخص متعرض استراتژی اتحادیه در قبال جنگ اوکراین شده و می‌نویسد: «شورای اروپایی باید بحث صریح و شفاف در باره امکان تحقق اهداف استراتژیک خود در اوکراین داشته باشد... آیا ما هنوز این اهداف را واقع‌بینانه می‌دانیم؟ آیا این استراتژی بدون حمایت قاطع آمریکا قابل دوام است؟» (Vinocur, November 22, 2023). این موارد نشان‌دهنده آن است که تداوم جنگ بحران قابلیت ایجاد شکاف میان متحدان اروپایی را دارد. نکته آن است که در بحران اوکراین، برخی از کشورهای اتحادیه بیشتر بر اساس نفع و زیان خاص خود عمل کردند تا بر اساس اقتضات همبستگی اروپایی (Anghel and Jones, 2023). به سخن دیگر، از نظر بیشتر اعضای اتحادیه، دفاع و امنیت همچنان باید در حیطه حاکمیت کشورها بوده و نهادهای فوق دولتی اتحادیه (مانند کمیسیون اروپایی) نقش محدودی در آن بازی کنند (Fiott, 2023).

بروز تنش میان اوکراین و همسایگان غربی‌اش بر سر مسئله صدور غلات، در صورت تداوم می‌تواند همگرایی اروپایی را مخدوش کند و طولانی شدن جنگ این احتمال را افزایش می‌بخشد. طبق نظریه نوکارکردگرایی این احتمال زمانی قوت خواهد یافت که زبان‌های ناشی از تداوم جنگ مزبور بر منافع کارکردی همگرایی غلبه یابند، امری که در شرایط کنونی چندان محتمل الوقوع نیست.

نتیجه‌گیری

شوک حمله روسیه به اوکراین در فوریه ۲۰۲۲ سبب تشدید همبستگی میان کشورهای غربی و به‌ویژه در سطح اروپا شد. برای نمونه کشورهایمانند سوئد و به‌ویژه فنلاند که برای دهه‌های طولانی، سیاست بی‌طرفی را پیشه کرده بودند، متقاضی پیوستن به ناتو شدند. از سوی دیگر، روند همگرایی اروپایی که در پی خروج بریتانیا و بروز تمایلات اروپاگریزانه در برخی دیگر از کشورهای این اتحادیه تضعیف شده بود، یک بار دیگر قوت گرفت. اعضای اتحادیه به تحریم یکپارچه روسیه مبادرت ورزیدند و زمانی که این کشور کوشید تا با اهرم صادرات سوخت‌های فسیلی (نفت و گاز) در میان آن‌ها شکاف ایجاد کند با اتخاذ سیاستی یکپارچه با برنامه روسیه مقابله کردند. آن‌ها یکپارچه به کمک اوکراین آمدند و بسته‌های کمک‌های مالی، نظامی و تسلیحاتی در اختیار این کشور گذاردند و آوارگان اوکراینی را چه در کشور خود و چه در کشورهای اتحادیه مورد حمایت ویژه قرار دادند. تا پیش از بحران اوکراین، اتحادیه اروپا برنامه‌های دفاعی و امنیتی مشترک محدودی را آن هم با تاخیر و تردید بسیار دنبال می‌کرد. بحران مزبور سبب شد که اتحادیه با جدیت بیشتری به این برنامه‌ها توجه کند. تسری همکاری کشورهای اروپایی از حوزه اقتصادی به حوزه دفاعی و امنیتی با «نظریه نوکارکردگرایی»، که به‌عنوان چارچوب نظری این پژوهش انتخاب شده است و همکاری‌های سودآور میان کشورها را اساس همگرایی می‌داند، قابل تبیین است. کشورهای اروپایی که مدت‌ها از منافع همگرایی اقتصادی بهره برده بودند، در مواجهه با تصویر یک تهدید مشترک بر آن شدند که همگرایی میان خود را جنبه‌ای دیگر ببخشند و آن را به حوزه امنیت دفاعی نیز گسترش دهند. با این حال، متعاقب حمله روسیه به اوکراین، بخش عمده همگرایی امنیتی و دفاعی کشورهای اروپایی در قالب ناتو بروز یافته است. علی‌رغم جدیت اتحادیه اروپا برای پیگیری برنامه‌های امنیتی و دفاعی مشترک، ظرفیت‌ها و قابلیت‌های آن در مقایسه با ناتو هنوز ناچیز است و کمتر کشورهای اروپایی آن را جایگزینی برای ناتو می‌شمارد.

در عین حال، جنگ روسیه و اوکراین موجب بروز مناقشاتی در داخل اتحادیه اروپا نیز شده است. اولین مناقشه در زمینه انرژی و نیاز اروپاییان به نفت و گاز روسیه ظاهر شد و دومین مناقشه میان اوکراین و همسایگان غربی‌اش در اتحادیه، یعنی لهستان، اسلواکی و مجارستان، بر سر عبور غلات صادراتی اوکراین از خاک این کشورها به سمت سایر کشورهای عضو اتحادیه بروز یافت. اتحادیه توانست این مناقشات را تا حدی مدیریت کند، اما مناقشه لفظی شدید رهبران

لهستان و اوکراین، کسب اکثریت نسبی آراء توسط حزب هوادار روسیه در انتخابات اسلواکی و مخالفت مجارستان با کاندیداتوری اوکراین جهت عضویت در اتحادیه نشان می‌دهد استمرار جنگ اوکراین می‌تواند زمینه‌ساز بروز واگرایی‌های جدی در اتحادیه اروپا شود. نوکارکردگرایی مبین آن است که اگر به سبب بحران اوکراین، اعضای اتحادیه اروپا، به صورت انفرادی یا گروهی، همکاری در یک یا چند زمینه، مانند سیاست تجاری یا مهاجرتی را به زیان خود یابند، اتحادیه با احتمال واگرایی درحوزه سیاست خارجی و امنیتی مواجه می‌شود. فرسایشی شدن جنگ روسیه و اوکراین حتی اگر به چنین وضعیتی منجر شود سبب گسترش دامنه واگرایی به سایر حوزه‌ها نخواهد شد.

پیشنهاد‌های کاربردی و رسانه‌ای

- بررسی‌ها و تجزیه و تحلیل‌های مربوط به چگونگی تاثیرگذاری بحران اوکراین بر فرایند همگرایی و واگرایی اروپایی پیشنهاد‌های زیر را در حوزه فعالیت‌های رسانه‌ای قابل طرح می‌سازند:
- در مواردی که سیاست خارجی و به ویژه سیاست خاورمیانه‌ای (غرب آسیا) اتحادیه اروپا نقد می‌شود، اگر آن سیاست به سابقه استعماری یا مداخله‌گری کشورهای اروپایی در بحران غرب آسیا (خاورمیانه) مرتبط باشد، لازم است که این سوابق یادآوری شوند.
- در مورد رویدادهای ناشی از جنگ اوکراین و روسیه، تفاوت غیرقابل توجیه سیاست اتحادیه در قبال اشغال‌گری روسیه در اوکراین و اشغال‌گری رژیم اسرائیل در فلسطین بیان شود.
- در اخبار، گزارش‌ها و تحلیل‌های مربوطه به اتحادیه اروپا، جز در مواردی که اتحادیه موضع صریحی علیه ایران و منافع کشورمان اتخاذ کرده است، ضرورت ندارد که شبکه‌های برون مرزی صداوسیما تصویری تحقیرآمیز و منفی، فراتر از آنچه به واقع در اتحادیه جریان دارد، ارائه کنند.
- باید توجه داشت که اتحادیه اروپا در مجموع تصویری منفی نزد جهانیان ندارد و احتمالاً برخی از مخاطبان برون مرزی صداوسیما نیز چنین تصویری از اتحادیه ندارند.
- جهت‌گیری مثبت به نفع اتحادیه اروپا نیز ضرورت ندارد، چرا که در مجموع، اتحادیه سیاست دوستانه‌ای در قبال ایران دنبال نمی‌کند.
- در بحث‌های مربوط به اتحادیه اروپا، برگزیت و سایر موارد اروپاگرایی در داخل اتحادیه مورد توجه قرار گیرد.

- تفاوت غیرقابل توجه سیاست اتحادیه در قبال اشغال‌گری روسیه در اوکراین و اشغال‌گری رژیم اسرائیل در فلسطین بیان شود.
- دوگانگی‌های موجود در سیاست اتحادیه در قبال کشتار غیرنظامیان اوکراینی توسط روسیه و کشتار غیرنظامیان فلسطینی توسط رژیم صهیونیستی بیان شود.

پیشنهادهایی برای پژوهش‌های آتی

- سناریوهای مختلف چگونگی ادامه یا خاتمه جنگ روسیه و اوکراین ترسیم شده و تأثیرات هر یک بر وضعیت اروپا در ابعاد امنیتی، اقتصادی و مهاجرت بررسی شود و نهایتاً مشخص گردد که هر کدام به تفکیک چه تأثیراتی بر همبستگی یا انشقاق در میان کشورهای اروپایی خواهند داشت.
- تأثیرات سناریوهای مختلف خاتمه جنگ بر نظام بین‌الملل و نیز معادلات قدرت در خاورمیانه مورد بررسی قرار گیرد. وضعیت‌های احتمالی اروپا می‌تواند به‌عنوان متغیر میانجی که خود سبب تغییراتی در نظام بین‌المللی و منطقه‌ای خواهد شد در نظر گرفته شود.
- جنگ روسیه و اوکراین تأثیرات فوری‌تری بر منطقه قفقاز و از جمله جمهوری‌های آذربایجان و ارمنستان خواهد گذاشت. ارمنستان از هم‌اکنون، از جمهوری آذربایجان، در جهت دوری از روسیه و نزدیکی به اروپا حرکت می‌کند. کاوش پیامدهای احتمالی چنین وضعیتی برای سیاست همسایگی ایران در منطقه قفقاز حائز اهمیت بسیار است.

منابع و مأخذ منابع فارسی

- ایمان، محمد تقی (۱۳۹۱). *روش‌شناسی تحقیقات کیفی*، قم: پژوهشگاه حوزه و دانشگاه.
- بشیریه، حسین (۱۳۸۴). *آموزش دانش سیاسی: مبانی علم سیاست نظری و تأسیسی*، تهران: نگاه معاصر.
- بهرامی نصر، بهروز (۱۴۰۲). *علل جنگ روسیه و اوکراین (۲۰۲۲)* و پیامدهای بین‌المللی آن. *مطالعات علوم سیاسی، حقوق و فقه*، ۹(۳)، ۴۱-۱۸.
- بهمن، شعیب (۱۴۰۱). *بحران اوکراین و تاثیر تحریم‌ها بر کشمکش روسیه و غرب*. *مطالعات راهبردی جهان اسلام*، ۹۰، ۱۳۵-۱۵۴.
- جکسون، رابرت و سورنسون، گئورگ (۱۳۹۴). *درآمدی بر روابط بین‌الملل* (ترجمه حسن سعید کلاهی خیابان، احمد تقی‌زاده و مهدی ذاکریان). تهران: نشر میزان.
- دانش، افسانه و تقوی، سید محمدعلی (۱۴۰۰). *بریتانیا عرصه‌ای برای اروپاگریزی؛ مطالعه موردی برگزیت*. *پژوهش‌های روابط بین‌الملل*، سال ۱۱ (۲)، ۷-۴۰.
- قوام، عبدالعلی (۱۳۷۰). *اصول سیاست خارجی و سیاست بین‌الملل*، تهران: سمت.
- کریمی فرد، حسین (۱۴۰۱). *هویت و ژئوپلیتیک؛ شرق‌گرایی و غرب‌گرایی در سیاست خارجی اوکراین*. *فصلنامه سیاست خارجی*، ۳۶ (۳)، ۱۸۱-۲۰۲.
- کلانتری، فتح‌الله و محمدی منفرد، حسن (۱۴۰۲). *نتایج جنگ روسیه و اوکراین در شکل‌گیری نظم نوین جهانی*. *مطالعات دفاعی استراتژیک*، ۹۲، ۱۸۷-۲۱۰.
- محمدی، محمد صادق و عسگریان، عباسقلی (۱۴۰۱). *راهبرد قدرت هوشمند سیاست خارجی اتحادیه اروپا مقابل روسیه*. *فصلنامه مطالعات آسیای مرکزی و قفقاز*، ۲۸ (۱۱۹)، ۸۹-۱۲۴.
- مددی، جواد (۱۴۰۱). *جنگ اوکراین و تاثیر سیاست‌های ناتو بر آن*. *مطالعات راهبردی جهان اسلام*، ۹۱، ۱۳۳-۱۵۴.
- مصطفی جوکار، فرزانه (۱۴۰۱). *بحران اوکراین و اولویت‌یابی حوزه دفاع و امنیت در اروپا*. تهران: مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، گزارش ۱۸۳۲۱.
- نوروزی، پژمان، هاللات، عماد و مقومی، امیررضا (۱۴۰۱). *واکاوی جنگ روسیه و اوکراین از منظر امنیت هستی‌شناختی*. *مطالعات آسیای مرکزی و قفقاز*، ۱۲۰، ۱۱۳-۱۳۵.
- وطنی، مهرداد و استوار، مجید (۱۴۰۲). *بحران اوکراین در پرتو هژمونی‌گرایی لیبرال آمریکا*. *سیاست جهانی*، ۴۴، ۹۳-۱۲۴.

منابع انگلیسی

- Alexandrescu, Mihai (2007). David Mitrany: From Federalism to Functionalism. *Transylvanian Review*, vol. Xvi, no. 1, pp. 20-33.
- Anghel, Veronica and Jones, Erik (2023). Is Europe really forged through crisis? Pandemic EU and the Russia – Ukraine war. *Journal of European Public Policy*, 30(4), 766-786.
- Bellamy, Daniel (2023/10/01). Pro-Russian party wins Slovakia's election, but not outright. *Euronews*, available at: <https://www.euronews.com/2023/10/01/pro-russian-party-wins-slovakias-election-but-not-outright>
- Bromund, Ted and Kochis, Daniel (April 7, 2022). The Top Five U.S. Priorities for European Policy After Russia's Invasion of Ukraine. *The Heritage Foundation*, available at: <https://www.heritage.org/europe/report/the-top-five-us-priorities-european-policy-after-russias-invasion-ukraine>
- Bromund, Ted and Kochis, Daniel (July 7, 2023). Ahead of 2023 NATO Summit, U.S. Policy in Europe Must Advance Prosperity and Security. *The Heritage Foundation*, available at: <https://www.heritage.org/europe/report/ahead-2023-nato-summit-us-policy-europe-must-advance-prosperity-and-security>
- Cox, Pat (2023). Reflections on Russia's Invasion of Ukraine: One Year On. *The Institute of International & European Affairs*, available at: <https://www.iiea.com/publications/reflections-on-russias-invasion-of-ukraine-one-year-on>
- Dempsey, Judy (2022). Judy Asks: Is Migration Europe's Achilles Heel? *Carnegie Europe*, available at: <https://carnegieeurope.eu/strategieurope/88486>
- Dempsey, Judy (July 20, 2023). Ukraine Has Not Transformed EU Foreign Policy. *Carnegie Europe*, available at: <https://carnegieeurope.eu/strategieurope/90234>
- Dempsey, Judy (May 25, 2023). Judy Asks: Is Ukraine a Game Changer for European Defense? *Carnegie Europe*, available at: <https://carnegieeurope.eu/strategieurope/89832>
- European Commission (March 28, 2022). Home Affairs Council: 10-Point Plan on stronger European coordination on welcoming people fleeing the war against Ukraine. available at: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/IP_22_2152
- European Commission (February 23, 2023). Commission proposes to renew trade benefits for Ukraine for a year. available at: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_23_1023
- European Commission (accessed on: October 8, 2023). EU Solidarity with Ukraine. available at: https://eu-solidarity-ukraine.ec.europa.eu/index_en
- European Commission (accessed on: November 23, 2023). "Application for EU membership," available at: https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/european-neighbourhood-policy/countries-region/ukraine_en
- European Council (June 23, 2022). European Council conclusions on Ukraine, the

- membership applications of Ukraine, the Republic of Moldova and Georgia, Western Balkans and external relations, 23 June 2022. available at: <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2022/06/23/european-council-conclusions-on-ukraine-the-membership-applications-of-ukraine-the-republic-of-moldova-and-georgia-western-balkans-and-external-relations-23-june-2022/>
- European Council (accessed on: August 7, 2023). "EU response to Russia's invasion of Ukraine," available at: <https://www.consilium.europa.eu/en/policies/eu-response-ukraine-invasion/#sanctions>
- European Council (accessed on: October 9, 2023). "Infographic - EU sanctions against Russia over Ukraine (since 2014)," available at: <https://www.consilium.europa.eu/en/infographics/eu-sanctions-against-russia-over-ukraine/>
- European Council (accessed on: October 12, 2023). "Infographic - Impact of sanctions on the Russian economy," available at: <https://www.consilium.europa.eu/en/infographics/impact-sanctions-russian-economy/>
- European Council (accessed on: October 20, 2023). "EU solidarity with Ukraine," available at: <https://www.consilium.europa.eu/en/policies/eu-response-ukraine-invasion/eu-solidarity-ukraine/#reconstruction>
- European Council (February 2, 2024). "Infographic - Refugees from Ukraine in the EU," available at: <https://www.consilium.europa.eu/en/infographics/ukraine-refugees-eu/>
- Daniel, Fiott (2023). "In every crisis an opportunity? European Union integration in defence and the War on Ukraine," *Journal of European Integration*, 45(3), 447-462.
- Grove, Thomas and Norman, Laurence (2023/09/15). "Tensions Over Ukrainian Grain Split European Union," *The Wall Street Journal*, available at: <https://www.wsj.com/world/europe/tension-between-ukraine-and-ally-poland-over-grain-exports-vexes-eu-b350a479>
- Håkansson, Calle (2024). "The Ukraine war and the emergence of the European commission as a geopolitical actor," *Journal of European Integration*, vol. 46, no. 1, pp. 25-45
- Konończuk, Wojciech (October 03, 2023). "The Polish-Ukrainian Bond Is Here to Stay," *Carnegie Europe*, available at: <https://carnegieeurope.eu/strategieurope/90686>
- Kowalski, A. M. (2020). "Theoretical Aspects of Regional Disintegration and Its Consequences for International Competitiveness," in Kowalski, A. M. (ed), *Brexit and the Consequences for International Competitiveness*, Switzerland: Palgrave Macmillan.
- Kudzko, Alena (September 14, 2023). "The Slovak Election and Its Ramifications for European Foreign Policy," *ENGAGE*, available at: <https://carnegieeurope.eu/strategieurope/90555>

- Laffan, Brigid (2023). "Collective Power Europe? (The Government and Opposition/Leonard Schapiro Lecture 2022)," *Government and Opposition*, 58(1), 623–640.
- Maurer, Heidi, Whitman, Richard G. and Wright, Nicholas (2023). The EU and the invasion of Ukraine: a collective responsibility to act? *International Affairs*, 99(1) 219–238.
- Sasse, Gwendolyn (2023). *Russia's War against Ukraine*. New Jersey: John Wiley & Sons.
- Smith, Patrick (2023/10/03). A pro-Putin populist's success adds to fears of cracks in support for Ukraine. *NBC News*, available at: <https://www.nbcnews.com/news/world/slovakia-election-win-fico-ukraine-support-putin-rcna118532>
- Strupczewski, Jan and Abnett, Kate (December 2, 2022). EU tentatively agrees \$60 price cap on Russian seaborne oil. *Reuters*, available at: <https://www.reuters.com/business/energy/eu-agrees-60-barrel-price-cap-russian-seaborne-oil-eu-diplomat-2022-12-01/>
- Taran, Svitlana (2023). EU-Ukraine wartime trade: Overcoming difficulties, forging a European path. European Policy Centre, available at: https://www.epc.eu/content/PDF/2023/EU_Ukraine_wartime_trade_DP_Svitlana_Taran.pdf
- Vinocur, Nicholas (November 22, 2023). "Hungary's Viktor Orbán threatens to blow up EU's Ukraine policy," available at: <https://www.politico.eu/article/hungary-viktor-orban-threatens-to-blow-up-eu-ukraine-policy-european-union/>
- Zandee, Dick and Stoetman, Adája (2023). The war in Ukraine: Adapting the EU's security and defence policy," *Clingendael: Netherlands Institute of International Relations*, available at: chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcgiclfndmkaj/https://www.clingendael.org/sites/default/files/2023-07/Policy_brief_The_war_in_Ukraine.pdf
- Zhalilo, Yaroslav, Kolosova, Viktoria and Deshko, Antonina (2023). EU Economic Assistance to Ukraine After the Full Scale Russian Invasion: Scope, Impact and Ways for Improvement. *Stockholm Centre for Eastern European Studies*, available at: <chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcgiclfndmkaj/https://www.ui.se/globalassets/ui.se-eng/publications/sceeus/eu-economic-assistance-to-ukraine-after-full-scale-russian-invasion-scope-impact-and-ways-for-improvement.pdf>